

2012 VABAÜHENDUSTE ELUJÕULISUSE INDEKS – EESTI

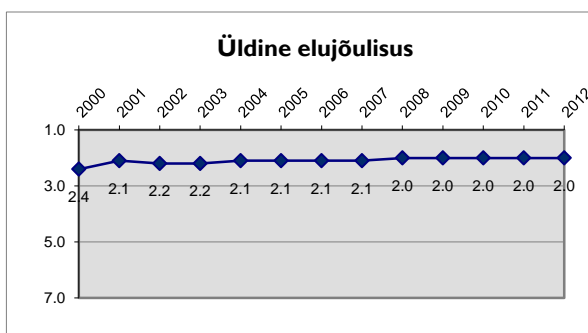
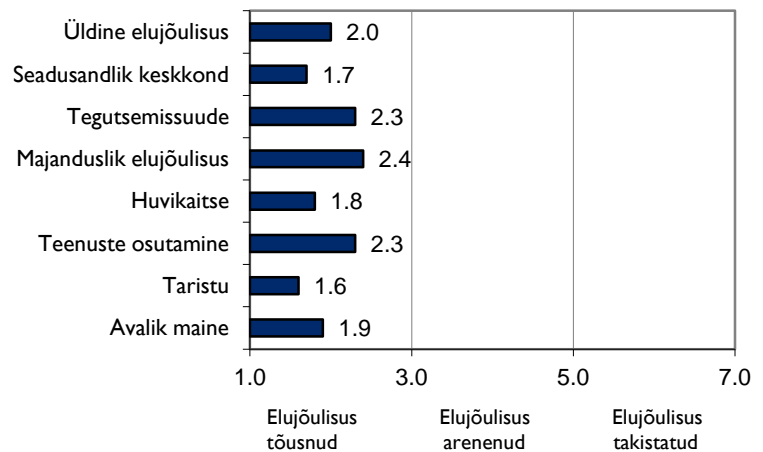
Juuni 2013

ÜLDINE ELUJÕULISUS: 2.0

Eesti vabakond aktiveerus 2012. aastal märgatavalt. Reformierakonna kevadine rahastamiskandaal, kus valitsusparteid süüdistati keelatud annetuste vastuvõtmises, kasvas üle laiemaks liikumiseks suurema avatuse ja läbipaistvuse saavutamiseks poliitikas. Ka meedias arutati elavalt kodanikuühiskonna teemadel. Selle taustal torkab aga silma avaliku sektori kasvav tõrksus vabakonnas toimuvale arengule vastata.

Eesti majandus kasvas 2012. aastal 3,4%, mis oli üks kiiremaid Euroopa Liidus. Esimest korda pärast 2008. aastat langes töötuse määr alla 10%. Süüski, nagu ka eelmiste majanduslanguste järel, võtab aega, enne kui vabähenduste rahastamine kriisieelsele tasemele jõuab.

Eesti 2012. aasta näitajad

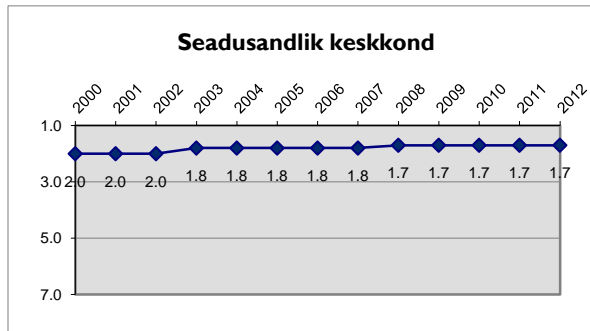

reageerinud neile saadetud meeldetuletustele. Tänu sellele vastavad registri andmed mõnevõrra paremini tegelikult tegutsevate organisatsioonide arvule.

Eestis on registreeritud ligi 30 000 mittetulundusühendust. 2012. aastal asutati juurde üle kahe tuhande ning likvideeriti ligi kolm tuhat organisatsiooni. Viimane tulenes peamiselt sellest, et riik hakkas registrist kustutama MTÜ-sid, kes ei olnud kahe aasta jooksul esitanud kohustuslikku majandusaasta aruannet ega

SEADUSANDLIK KESKKOND: 1.7

Seadusandlik keskkond on MTÜ-dele üldiselt jätkuvalt soodne, ehkki kipub mõnes osas maha jääma vabakonnas toimuvatest arengutest. Näiteks leiavad mõned vabaühendused, et seadustes oleks vaja täpsemalt määratleda vabatahtliku tegevusega seonduv, vältimaks võimalikke probleeme näiteks vabatahtlike kindlustuse ja kulude hüvitamisega. Samuti ei ole eraldi juriidilist tegutsemisvormi sotsiaalsetele ettevõtetele, kes kasutavad isemajandavat ärimudelit ühiskondlike eesmärkide saavutamiseks. Seaduse järgi võivad mittetulundusühendused majandustegevustest tulu

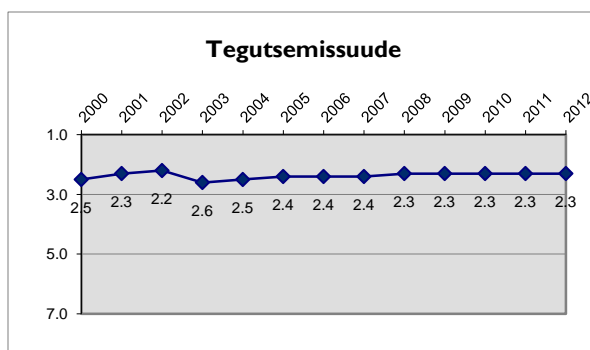
teenida, aga see ei või olla nende eesmärgiks või põhitegevuseks. Selle reegli vastu eksiva MTÜ võib kohus likvideerida, ehkki tegelikkuses ühtegi sellist otsust tehtud pole. Sotsiaalse ettevõtluse õigusliku küljega tegeleb muu hulgas 2011. aastal asutatud Sotsiaalsete Ettevõtete Võrgustik.

Jätkuvalt on vabaühenduste ja avaliku võimu esindajate vahel erimeelsusi tulumaksusoodustuste teemal. Seaduse järgi peab ühendus soodustuse saamiseks olema heategevuslik ja tegutsema avalikes huvides. Umbes kaks tuhat praegu valitsuse kinnitatavasse nimekirja kuuluvat organisatsiooni saavad teatud kulutusi teha maksuvabalt ning neile tehtud annetused on inimestele teatud piirini tulumaksuvabad. Vabaühendused soovivad tingimustest kaotada heategevuslikkuse nõuet, sest Maksu- ja Tolliamet tõlgendab viimast väga kitsalt, lükates tagasi organisatsioonide taotlused, kes ei jaga oma sihtrühmadele teenuseid või tooteid tasuta. 2012. aasta jooksul selles küsimuses mingi lahenduseni ei jõutud.

Üldiselt soosib seadusandlus kodanikuaktiivsust ega sea sellele ebademokraatlikke takistusi. Organisatsiooni registreerimine on lihtne, vajalikud toimingud saab internetis tehtud kiiresti ning kui kõik dokumendid on korras, kantakse ühendus registrisse mõne päevaga. Registreeritud organisatsioonid peavad esitama aastaaruanded, mis on Äriregistris kõigile väikese tasu eest kättesaadavad. Vabaühendused soovivad, et riik teeks need andmed tasuta kättesaadavaks, suurendamaks info kättesaadavust ja sektori läbipaistvust, valitsus on nõustunud seda tegema 2014. aastast.

Mittetulundusõigusele spetsialiseerunud juriste napib, õigusala nõu saavad vabaühendused vajadusel peamiselt maakondlikest arenduskeskustest või katusorganisatsioonidelt.

TEGUTSEMISSUUDE: 2.3

Võimekate vabaühenduste hulk kasvab jõudsalt, seda nii huvikaitse kui ka teenuste osutamise tegevate organisatsioonide seas. Sellised suutlikumad organisatsioonid, kes paljuski kujundavad ka kolmanda sektori mainet avalikkuse jaoks ja on eeskujuks teistelegi ühendustele, pühenduvad oma mõju kasvatamisele, kohandavad oma töös häid näiteid teiste vabaühenduste tegevusest nii Eestis kui ka välismaal, teevad koostööd äri- ja avaliku sektori organisatsioonidega. Suurem osa vabaühendusi tegutseb siiski projektipõhiselt väga vähestel ressurssidega ja piiratud sihtrühma jaoks.

Kuigi uusi vabaühendusi asutatakse Eestis igal aastal ligi paar tuhat, ei ole vabaühenduste tegevuses osalevate inimeste arv Eestis oluliselt kasvanud, püüdes umbes kolmandiku kandis elanikkonnast. See tähendab, et

“keskmine” Eesti vabaühendus on aasta-aastalt väiksem ning väike hulk eestvedajaid peab toime tulema suure töökoormusega. Kolmandikus Eesti vabaühendustes on vähem kui kümme liiget ning ainult viiendikus rohkem kui 50 liiget.

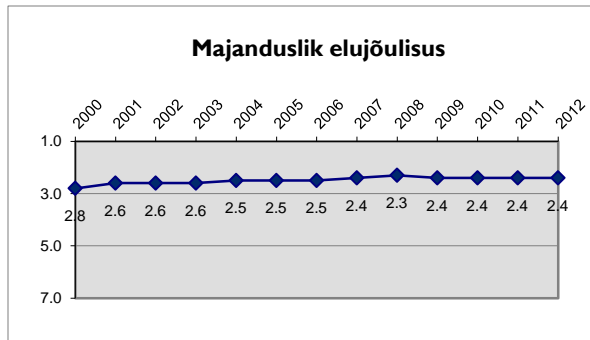
Umbes 40% elanikkonnast lööb kaasa organiseeritud vabatahtlikus tegevuses. Näiteks iga-aastaselt Teeme Ära talgupäeval mai alguses osales seekord üle 30 000 inimese. Regulaarselt on vabatahtliku tegevusega seotud siiski ainult 6% Eesti inimestest.

Kuigi enamik organisatsioone suudab suhteliselt selgelt välja tuua oma eesmärged, kipuvad tegevused sagedamini lähtuma rahastamis- ning tegijate ajalistest võimalustest. Tegusemad ja silmapaistvamad vabaühendused on läbi mõelnud oma missiooni ja strateegilised suunad, millest lähtudes plaanitakse ja viiakse ellu tegevusi, sellistel organisatsioonidel on enamasti paigas ka tööjaotus juhtorgani ning palgatöötajate või vabatahtlike vahel. Liikmete valitud juhtorgan (juhatus või nõukogu) tegeleb sellisel juhul tavaliselt strateegilise juhtimise ja järelevalvega ning tegevmeeskond igapäevaste tegevuste elluviimisega; samas tuleb ette ka nende rollide segunemist.

Enamik vabaühendusi on välja kasvanud kogukondadest, kelle huvides tegutsetakse, ning tunnevad oma sihtrühmi ja nende vajadusi küllalt hästi. Siiski tuleb eestvedajatel pingutada toimuva kommunikatsiooni saavutamiseks liikmete ja sihtrühmadega. Leidub näiteid, kus selline suhtlus toimib mõlemal suunal aktiivselt, kuid tüüpiliselt on otsuste tegemine jäetud liidrite ülesandeks ning liikmed ja sihtrühmad aktiveeruvad alles siis, kui on oma vabaühenduse tegevusega rahulolematud.

Tehnilised vahendid oma töö tegemiseks on Eesti vabaühendustele üldjuhul piisavalt kättesaadavad.

MAJANDUSLIK ELUJÕULISUS: 2.4

Suurem osa vabaühenduste rahastusest tuleb Eesti allikatest nagu näiteks kohalikud omavalitsused ja fondid. Riigieelarvest läheb projekti- või tegevustoetustena otse mittetulundusühendustele umbes 7 miljonit eurot aastas, sh 1,1 miljonit eurot Kodanikuühiskonna Sihtkapitalile. Samuti saavad ühendused taotleda riigipoolset rahastust erinevate konkursside kaudu, millega jagatakse aastas umbes 60 miljonit eurot. Mõned neist konkurssidest on mõeldud ainult vabaühendustele, teiste puhul tuleb neil konkureerida ka äri- või avaliku sektori organisatsioonidega.

Avaliku ja kolmanda sektori esindajatest koosnev töörühm jõudis 2012. aasta sügisel valmis juhendmaterjaliga, mis on mõeldud vabaühenduste riigieelarvelise rahastamise põhimõtete ühtlustamiseks. Pärast avalikku konsultatsiooni testitakse neid põhimõtteid paaris ministeeriumis ja kohalikus omavalitsuses ning esitatakse siis valitsusele kinnitamiseks. Samal ajal toimub uute põhimõtete tutvustamiseks ka mitmeid koolitusi nii riigiki kui ka kohalike omavalitsuste ametnikele.

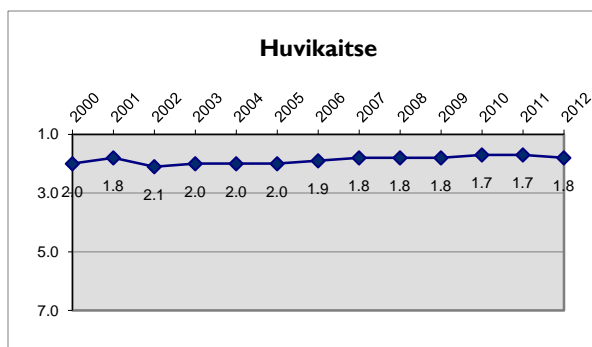
Suurem osa vabaühenduste rahastusest jagatakse projektitoetustena, tegevustoetused on rohkem levinud kohalikul tasandil ja teatud valdkondades nagu näiteks noorteühendused. Enamik rahastajaid on keskendunud kindlale valdkonnale, näiteks Hasartmängumaksu Nõukogu jagab toetusi noorte-, spordi-, kultuuri- ja sotsiaalvaldkonna projektidele, Keskkonnainvesteeringute Keskus toetab keskkonnanühenduste tegevusi jne. Kaks fondi – Kodanikuühiskonna Sihtkapital (KÜSK) ning 2012. aastal uut nelja-aastast rahastusperioodi alustanud Norra/EMP Vabaühenduste Fond – on pühendunud kodanikuühiskonna arengu ja vabaühenduste tegutsemisviiside kasvu toetamisele.

Lisaks avaliku sektori poolsetele toetustele saavad vabauhendused raha annetustest, sotsiaalsest ettevõtlusest (näiteks puuetega inimestele töökohti loov MTÜ Abikäsi teenib nõnda kuus umbes 25 000 eurot) või muudest omatulu teenimisest, milleks leidub ka mitmeid koolitus- ja nõustamisvõimalusi ning õppematerjale. Eelmisel aastal deklareerisid Eesti vabauhendused rohkem kui 16 miljoni euro eest annetusi, eriti silmapaistvad on annetuste kogumisel laste ja kodutute loomadega tegelevad vabauhendused. Liikmemaksud on vabauhendustes samas enamasti sümboolsed ega kujuta endast suurt sissetulekuallikat.

Üldiselt kalduvad Eesti vabauhendused kasutama aastast aastasse samu äraproovitud rahastamismudeleid, isegi kui seejuures kurdetakse rahulolematust. Kui harjumuspärane rahastusallikas kaob, kipuvad projektipõhised organisatsioonid pigem tegevusi lõpetama kui uusi võimalusi otsima ja proovima. Professionaalse finantsjuhtimisega tegelevad vähesed organisatsioonid. 2010. aasta seisuga oli umbes pooltel Eesti vabauhendustest kolm või enam rahastajat, samas kui umbes viiendiku sissetulekud tulid ühest allikast.

Kõikide mittetulundusühenduste aastaaruanded, sealhulgas finantsaruanne, on avalikkusele väikese tasu eest kättesaadavad Äriregistrist, paljud avaldavad aruanded ka oma kodulehel (mõned fondid on selle seadnud ka oma rahastamistingimuseks). Sõltumatu audit on seadusega nõutud sihtasutustelt alates teatud tulude mahust, ent ka mitmed MTÜ-d kasutavad audiitorit, suurendamaks oma aruannete usaldusväärsust.

HUVIKAITSE: I.8

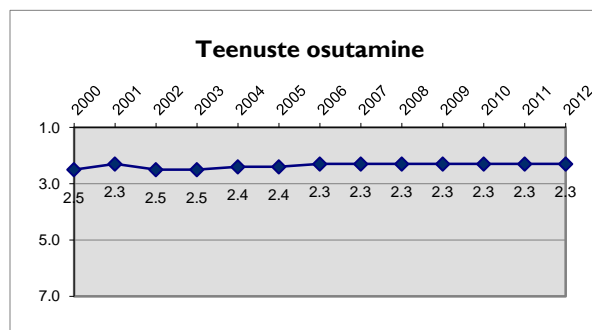
Kuigi vabakond on üha aktiivsem tulema välja erinevate huvikaitsetegevustega, tajutakse, et avaliku võimu esindajad on vabauhenduste suhtes muutunud tõrjumaks, seda eriti riigi tasandil ja Tallinnas. Kõigis ministriumites tegutseb küll rida vabauhenduste ja ametnike ühiseid töörühmi, valdkondlikke organisatsioone kutsutakse parlamendikomisjonide koosolekutele ning enamikke eelnõusid on võimalik kommenteerida avalikel konsultatsioonidel, samas andsid 2012. aastal siin tooni mitmete juhtivate poliitikute üleolevad ja teisiti mõtlejaid naeruvääristavad väljaütlemised.

Linnades ja valdades avanev pilt ulatub seinast seina: leidub kohti, kus koostöö toimib enesestmõistetavana, aga ka kohti, kus suhted osapoolte vahel on põhjalikult sassis. Osa vabauhendusi hoidub avaliku võimu tegevuse kritiseerimisest, kartes seeläbi kaotada olulist rahastusallikat.

Vabakonna aktiivsuse kasv on eriti nähtav mitmete *ad hoc* võrgustike tekkimisel ühiste huvide ümber. Aasta alguses organiseeris Eesti Interneti Kogukond eduka protestiliikumise ACTA vastu, milles nähti isiku- ja väljendusvabaduste piiramist. Teiseks enim kõneainest pakkunud teemaks oli Eesti erakondade läbipaistvus ja poliitilise süsteemi avatus. Maikuu teatas Reformierakonda kuulunud endine Riigikogu liige, et annetas aastatel 2009-10 partei toonase peasekretäri palvel erakonnale 7600 eurot, mille päritolu oli talle teadmata. Ta väitis, et sarnaseid annetusi on erakonnale teinud ka teised liikmed, sh parlamendipoliitikud. Kuigi erakond eitas süüdistusi ning kriminaaluurimine lõpetati viis kuud hiljem tõestusmaterjali puudumise tõttu, ei pidanud avalikkus partei selgitusi veenvaks. Toimus mitmeid meelevaldusi ning 17 arvamusi liidrit koostasid avaliku petitsiooni Harta 12, mis kogus kiiresti ligi 18 000 toetusallkirja. Aasta lõpus käivitasid vabauhenduste, erakondade ja teadlaste esindajad hiljem Rahvakogu nime saanud protsessi, kus ühisloome meetodil otsiti lahendusi poliitilise süsteemi avatuse ning avalikkuse osaluse suurendamiseks.

Politiikauuringute keskus Praxis käivitas koostööd Avatud Eesti Fondi ja Eesti Rahvusringhäälinguga valitsemise valvurite võrgustiku. See koondab vabähendusi ja eksperte, kes annavad veebilehel www.valvurid.ee regulaarselt hinnanguid vabariigi valitsuse tegevuskavas toodud 536 lubaduse täitmisele.

TEENUSTE OSUTAMINE: 2.3

Enamiku avalike teenuste osutamise eest vastutavad Eestis kohalikud omavalitsused, pakkudes neid kas ise või delegeerides vabähendustele või äriorganisatsioonidele. 2009. aastal läbi viidud uuring näitas, et üle 2/3 Eesti 226-st kohalikest omavalitsusest on vähemalt mõne avaliku teenuse osutamise delegeerinud vabähendustele, kõige sagedamini sotsiaal-, kultuuri-, spordi- ja teiste vaba aja tegevuste või noortetöö alal.

On valdkondi, kus vabähenduste kasutusele võetud lähenemised on hiljem saanud aluseks ka avaliku sektori vastavate teenuste pakkumisel (nagu näiteks SOS Lastekülade Ühingu peremudel asenduskodude teenuse puhul), samuti on vabähendused mõnikord kiiremad alustama tegevust valdkondades, millele avalik sektor veel piisavalt tähelepanu ei pööra (nagu näiteks eelmisel kümnendil HIV ja perevägivalda teemad).

Reeglina kasvavad vabähendused välja teenust vajavatest ühiskonnagruppidest, mis tagab tiheda seotuse sihtrühmadega, kuid probleemiks võib olla juhtimisoskuste ja ressursside nappus. Üldjuhul on teenuse osutamise kulud kaetud projektitoetuste või teenuse osutamise lepingutega, mõningatel juhtudel maksavad teenuse eest ka osaliselt või täielikult selle kasutajad.

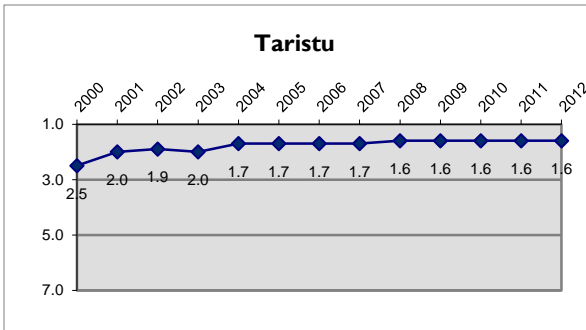
Avalik sektor väljendab üldjuhul küll soovi, et vabähendused näitaksid üles suuremat aktiivsust teenuste pakkumisel, ent samas ollakse üsna passiivsed vastu tulema vabakonna vajadustele, näiteks investeerima potentsiaalsete teenuseosutajate võimekuse väljaarendamiseks või kaasama neid laiematesse aruteludesse kogukonna vajaduste ning sektoritevahelise koostöö üle. Selmet üritada olukorda muuta, nendivad kohalikud omavalitsused tihti, et teenuste ulatuslikumaks delegeerimiseks napib neil kindlust vabähenduste suutlikkusse ja usaldusväärssusse.

Teenuste üleandmise eesmärgid ja tingimused kehtestavad enamasti kohalikud omavalitsused, mistõttu on erinevates linnades ja valdades korruga kasutusel väga erinevad lähenemised. Nii vabähendustele kui ka avaliku sektori esindajatele toimub sel teemal igal aastal küll mitmeid koolitusi, ent olulist edasiminekut delegeerimispraktikates pole need veel kaasa toonud.

2011. aastal avati KÜSK-i juures Šveitsi riigi rahastatav Vabähenduste Fond, eesmärgiga tugevdada vabähenduste suutlikkust vajalike sotsiaalteenuste pakkumisel. 2012. aastal jagas fond sel eesmärgil enam kui 50 vabähendusele kokku 1,3 miljoni eurot. KÜSK jagab toetusi ka sotsiaalse ettevõtluse käivitamiseks.

TARISTU: 1.6

Rügieelarvest rahastatud arenduskeskused tegutsevad igas Eesti maakonnas, pakkudes muuhulgas ka vabähendustele tasuta nõustamist ja soodsas hinnaga koolitusi. Nii koolitusi kui ka mentorlusprogramme leidub nii alustavatele kui ka edasijõudnud ühendustele, infot ja nõustamist nii eesti kui ka vene keeles on võimalik saada ka mitmete veebilehekülgede (näiteks www.ngo.ee ja www.makis.ee) ja uudiskirjade kaudu. Infot, nõustamist ja koolitusi pakuvad oma sihtrühmadele ka paljud (katus)organisatsioonid.

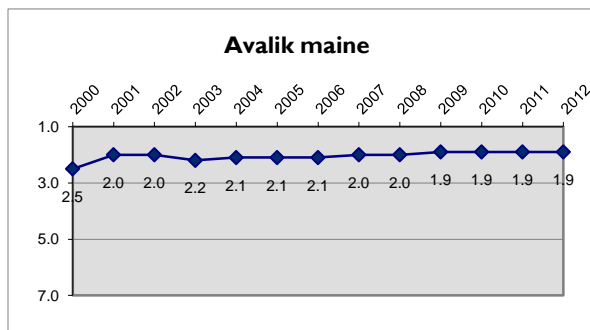

jagavad näiteks Facebooki gruppides või meililistides ja foorumites infot ning koordineerivad tegevusi ilma selleks ametlikku organisatsiooni rajamata. Mõned sellised võrgustikud on ajutised, keskendudes ühe konkreetse kohaliku või valdkondliku probleemi lahendamisele, teised tegutsevad pidevalt.

Koostöö äriorganisatsioonidega on vähem levinud, kuid samuti jõudsalt kasvav trend. Kogukonnafonde tegutseb vaid üksikutes piirkondades, peamiselt seetõttu, et teised rahastamisvõimalused on harjumuspärasemad ja suhteliselt kättesaadavad.

Avaliku võimu ja kodanikualgatuse koostöö põhimõtteid määratlev aluslepe, Eesti kodanikuühiskonna arengukontseptsioon ehk EKAK sai 10-aastaseks. Valitsusasutuste täpsemad tegevused kodanikuühiskonna arengu tingimuste loomiseks on välja toodud iga mõne aasta tagant uuendatavas kodanikuühiskonna arengukavas. Viimase rakendamisest annab valitsus avalikkusele aru igal aastal, iga kahe aasta tagant toimub ka kodanikuühiskonna arengu avalik arutelu Riigikogus.

AVALIK MAINE: 1.9

Avalikkuse suhtumine vabakonda on jätkuvalt toetav ning tegusamad organisatsioonid on ka küllalt tugevad info levitamises oma töö kohta. Nii kohalik kui ka üleriigiline meedia kajastavad vabaühenduste tegevusi aktiivselt ja pöörduvad ühenduste eestvedajate poole kommentaaride saamiseks. Lisaks uudiskajastustele ning traditsioonilistele üldhuvilugudele leidub meedias ka üha enam arutlevaid käsitlusi kodanikuühiskonna rollist ja vajadustest.

Mõningaid negatiivseid kajastusi oli avaliku võimuga seotud mittetulundusühenduste ja fondide puhul (näiteks sotsiaalministeeriumi ametnike otsus anda raha MTÜ-le, kus nad ise tegutsesid, või Reformierakonna ministri haldusalas tegutseva fondi otsus rahastada projekti, mille raames tehtud klippides esinesid erakonna poliitikud). Ka sellistel puhkudel ei seatud aga kahtluse alla vabaühenduste tegevust või riigipoolse rahastamise vajalikkust laiemalt, vaid juhti tähelepanu olulistele probleemidele ja otsiti võimalusi nende lahendamiseks.

Suur osa vabaühendusi kasutab aktiivselt ka sotsiaalmeedia, eelkõige Facebooki võimalusi oma info levitamiseks ning vabatahtlike ja annetajate leidmiseks. Paljud väiksemad vabaühendused on siiski hädas oma tegevuste ja nende tulemuste esitamiseks selgel ja huvipakkaval viisil. Kohalik venekeelne meedia kipub üldjuhul olema kodanikuühiskonna teemadest vähem huvitatud ja kriitilisem.

Enamikul juhtivatest äriettevõtetest on välja töötatud oma ühiskondliku vastutuse (CSR) programmid, väiksemad ettevõtted toetavad tihti kohalike vabaühendusi oma toodete ja teenuste tasuta pakkumisega. Avaliku sektori suhtumine vabaühendustesse sõltub suuresti isikutest, kes emmal-kummal poolel tegutsevad.

Leidub vabäühendusi, keda võetakse kui usaldusväärseid ja asjatundlikke partnereid, aga ka selliseid, kelles nähakse eelkõige tulitekitajaid või isegi konkurente, seda eriti kohalikul tasandil.

Vabäühenduste eetikakoodeks võeti vastu 2002. aastal ning see kujutab endast tööriista kõigile organisatsioonidele, nende partneritele ja laiemale avalikkusele, hindamaks, kas konkreetne ühendus lähtub oma tegevuses nendest põhimõtetest. Eetikakoodeksi järgimine on muuseas ka üheks KÜSK-i rahastamistingimuseks, mõned organisatsioonid on lisaks välja töötanud oma eetilise tegutsemise põhimõtted.

Vabäühenduste elujõulisuse indeks (The Civil Society Organization Sustainability Index – CSOSI) on analüüsivahend, millega on 29 Kesk- ja Ida-Euroopa ning Euraasia riigi vabakonna arengut mõõdetud juba üle viieteist aasta. Indeks vaatab kodanikuühiskonda soodustavat keskkonda, hinnates täpsemalt vabäühenduste seadusandlikku keskkonda, tegutsemissuudet, majanduslikku elujõulisust, huvikaitset, teenuste osutamist, taristut ja avalikku mainet. Iga kategooriat mõõdetakse seitsmesel skaalal, kus 1 tähistab väga kõrget ja 7 madalaimat arengutaset. Indeks on välja töötanud USA Arengukoostöö Agentuur koostöös kohalike organisatsioonidega igas riigis.

Lisainfoks võta ühendust vabäühenduste liiduga EMSL aadressil info@ngo.ee.

2012. aasta Kesk- ja Ida-Euroopa ning Euraasia vabäühenduste elujõulisuse indeksi ingliskeelse versiooni leiad

aadressilt <http://www.usaid.gov/europe-urasia-civil-society>